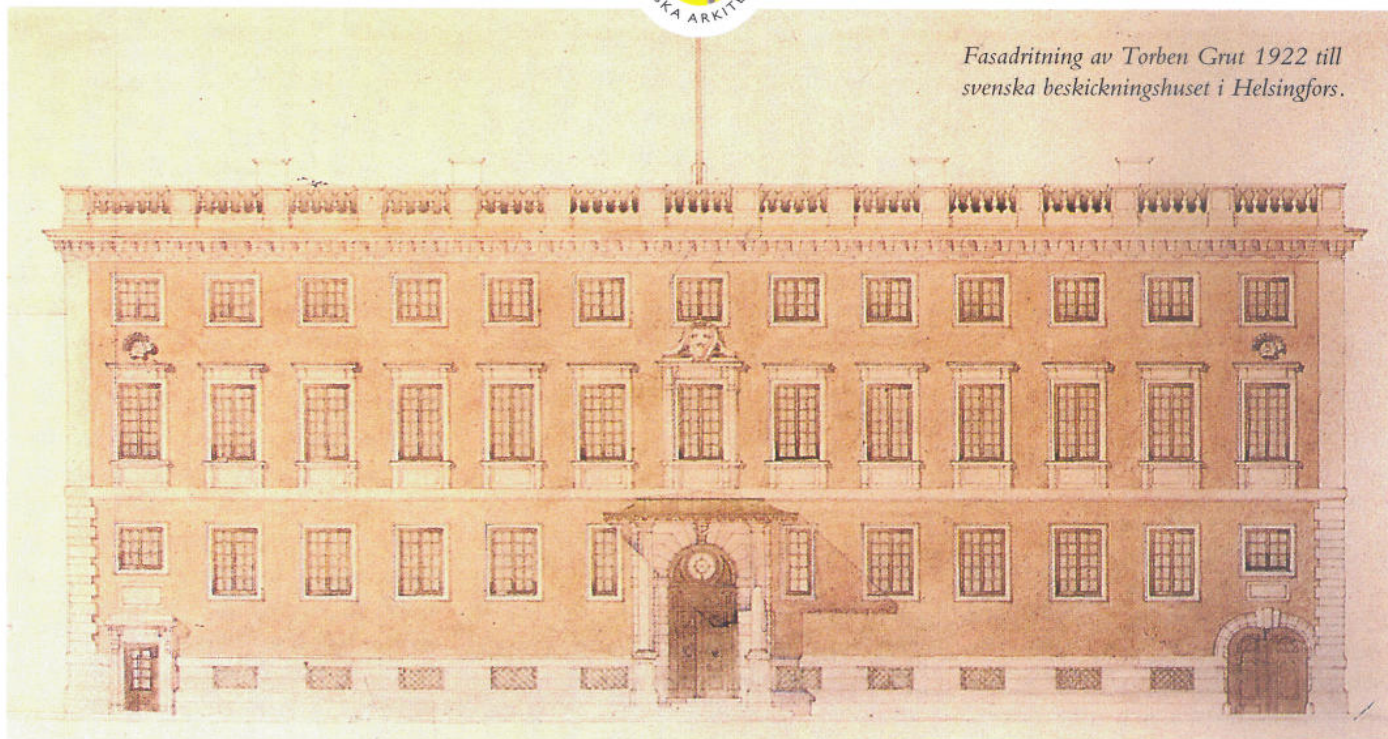

Fasadritning av Torben Grut 1922 till svenska beskickningshuset i Helsingfors.

”...ett manligt verk af inhemsk konst”

”...Även efter slutade studier var det svårt att slita sig därifrån, de avgångna kom ofta upp för att råda eller håna och gärna även förlustas. Så även med Torben Grut. Det stod glans omkring honom – han gällde som den stora arkitektbegåvningen. Han kom till oss glad och kamratlig, entusiastisk och intensiv, impulsiv och känslig. Han var som en hårt spänd sträng.”

Orden är Ivar Tengboms i nekrologien över Torben Grut 1945 och syftar på Konstakademiens arkitekturskola – Mejlan.

En hårt spänd sträng var också kampen för en modern arkitektursyn i det sena 1800-talets Sverige.

I den striden har Torben Grut, trots sin stora betydelse inte minst som skapare av Stockholms stadion, av någon anledning uppmärksamats mindre än arkitekter som

Torben Grut är mest känd som arkitekt till Stockholms stadion, men han är också upphovsman till en av den svenska utrikesförvaltningens ståtligaste byggnader. Ambassadhuset vid Salutorget i Helsingfors förvaltas i likhet med andra statsägda fastigheter i utlandet av Statens fastighetsverk.

Ragnar Östberg och Lars Israel Wahlman.

Tennismästare

Torben Grut föddes 1871 på Gammelstorps herrgård i Västergötland.

Familjen Grut var dansk och i hemmet talade man danska. Torben Grut präglades av den högre ståndsmiljö han växte upp i och idrotten, som vid den här tiden främst engagerade de högre samhällsskikten, blev ett av hans största intressen genom livet. Han blev också en framstående jägare, gymnast, ryttare och tennisspelare.

År 1889 tog han studenten i Skara och började hösten 1890 på Tekniska Högskolan i Stockholm, där Isak Gustaf Clason var nybliven professor i arkitektur. Clason var den store nydanaren av svensk arkitektur under 1880- och 90-talen och hans inflytande fick en avgörande betydelse för Gruts arkitektur. Efter examen från Tekniska Högskolan 1894 studerade Grut vid Konstakademiet i Köpenhamn åren 1894–95. Genom sin tid i Danmark

Ritning av Torben Grut till den egna villan "Sunnanlid" som byggdes 1906 på Djurgården i Stockholm.

och sin danska bakgrund blev han en av de första svenska arkitekterna som uppmärksammade 1890-talets danska tegelarkitektur. En arkitektur som, inte minst genom Martin Nyrops rådhus i Köpenhamn, fick stor betydelse för den svenska nationalromantikens tegelbyggnad.

Vid den här tiden var inte en svensk arkitektutbildning fullständig om man inte hade gått den treåriga kursen vid Konstakademiens arkitekturskola. Här skedde den estetiska finslipningen och utan att ha gått igenom skolan kunde man heller inte bli antagen som arkitekt i Överintendentsämbetet (från 1918 Kungliga Byggnadsstyrelsen). Titeln var den tidens auktorisation och berättigade bland annat till vissa offentliga uppdrag.

Torben Grut var elev vid Konstakademien 1895–98 och avslutade sina studier med att vinna den Kungliga medaljen som berättigade till ett stort resestipendium. Under åren vid Mejan lyckades han vid sidan av studier och assistenttjänst åt Clason bli svensk mästare i tennis 1896–97.

Åren 1898–1900 studerade Grut vid Konstakademiens målarskola samtidigt som han förestod ritkontoret vid bygget av huvudpostkontoret i Stockholm, ritat av Ferdinand Boberg.

I början av 1902 fick han sitt resestipendium, men redan i november måste han på grund av fa-

ders död avbryta sin utlandsvistelse. Huvuddelen av stipendietiden var han i Italien, men han hade redan tidigare tillbringat långa perioder utomlands, förutom i Danmark bland annat i Paris.

En nationell arkitektur

Tillbaka i Sverige började Torben Grut på allvar sin karriär och debuten som självständig arkitekt blev succéartad. Redan 1903 fick han, efter att ha vunnit en enskild täv-

ling, uppdraget att projektera drottning Victorias sommarpalats Solliden på Öland.

Solliden var, i sin italienska stil, ett undantag från det Grutska arkitekturprogrammet. "Här, men endast här", alltså i det öländska landskapet kunde han tänka sig en byggnad i italiensk stil i Sverige.

Tillsammans med sina generationskamrater och de som var några år äldre propagerade han för en nationell arkitekturstil. En stil där drag ur den svenska byggnadshistorien kombinerades med ärlighet i materialval och formren gestaltning. Detta var en arkitekturideologi som hade sin bakgrund i flera olika strömningar under det sena 1800-talet, bland andra den riktning som företräddes av Isak Gustaf Clason och den brittiska Arts and Crafts-traditionen med dess betoning av det hantverksmässiga utförandet och känsla för enkla rustika ytor. Överhuvudtaget hade anglosachsisk byggnadskonst stor betydelse för den unga svenska arkitekturen kring sekelskiftet 1900.

Utöver de arkitektoniska resonemangen fanns det mer allmänskulturella bevekelsegrunder för en

Stockholms stadion 1916. Byggnaden i fonden med den spetsiga gaveln är Stockholms ridhus. Den stora byggnaden till höger bakom Klocktornet är Tennishallen som uppfördes efter Torben Gruts ritningar 1901 och brann ned 1920.

Berga slott vid Hårsfjärden utanför Stockholm byggdes 1913–15 för hovjägmästaren och konsulin Helge Axelsson-Johnson.

svensk-nordisk arkitektur. 1800-talets nationalistiska strömningar fick sin egen framtoning i Sverige. 1800-talsnationalismen var i regel aggressiv och militant. Den grundade sig antingen på ett imperialistiskt tankesätt – det egna folket utvalt framför andra, eller på reaktionen mot detta. Bland folk som kände sig förtryckta bildade den ideologiska grundvalen för en frihetskamp. I Sverige var situationen annorlunda, landet var fritt sedan urminnes tider och imperialistiska äventyr hade sedan länge mist sin lockelse. Den svenska nationalismen saknade i och för sig inte politiskt och militärt innehåll, men de lyriska och romantiska övertonerna framstår i efterhand som starkare. Denna nationalism lämnade sitt bestående bidrag i sin påverkan av konsten. Litteratur, musik, måleri och arkitektur sökte under åren kring sekelskiftet inspiration och motiv i den svenska historien och naturen. För arkitekterna blev upptäckten av den gamla svenska byggnadskonsten den

stora inspirationskällan – här fanns något eget – en arkitektur som stod i kontrast till den kontinentala renässansen. I sin enkla och kärva uppenbarelse tycktes den motsvara föreställningen om den svenska folksjälén. Det är mot denna bakgrund man måste se sekelskiftets arkitekturdebatt som djupt engagerade de unga arkitekterna Carl Westman, Ragnar Östberg, Torben Grut, Erik Hahr, Lars Israel Wahlman för att nämna några namn ur den generation som trädde fram i rampljuset i början av 1900-talet.

Torben Grut var en av de flitigaste talesmännen för den nya arkitekturen. Som redaktör för *Arkitektur* från 1904 hade han stora möjligheter att göra sin röst hörd och att styra debatten.

Torben Gruts kritik av det nya riksdagshuset i *Arkitektur* 1905 ger ett prov på debattens högstämda tonläge.

”Hvad är resultatanten af sekelskiftets arkitekturandanande krafter hos oss? Månne under all denna babelska förbistring, af denna heterogena blandade göt skall varda en slaggfri, klingande malm, en nationell svensk byggnadskonst? Blickom ut öfver våra svenska bygder – lyssnom till ekot från våra höga skogar och låga berg! Icke i staden, icke på gatan eller i studerkammaren, utan därute i de stora vidderna skola vi söka och finna vår egen svenska art.

Resandet av granitpalatset på Helgeandsholmen kommer mång-

en svensk att blekna af sorg och rodna af blygsel inför denna fråga.

Inga hårda ord till arkitekten. Han har gjort sitt bästa. Hvem vill kasta första stenen?

Nej, ansvaret drabbar hela nationen. Huru har detta kunnat ske?”

Stadion

För sig och sin familj ritade Grut 1905 villa Sunnanlid på Djurgården. Här hade han också sitt ritkontor. Det är anmärkningsvärt att hans egen villa helt saknar de nationella drag han så ivrigt pläderade för. I stället är det en byggnad som ansluter till den moderna kontinentala arkitekturen som den utformades av de ledande österrikiska arkitekterna. Samtidigt ritade Grut emellertid andra villor som hade något starkare drag av den ”nationella arkitekturen”.

Under 1900-talets första decennium hade Grut gott om uppdrag: kyrkor, privatbostäder och sporthallar samt ett par stora fabriksanläggningar i Jakobstad och Härnösand för den finska tobaksfirman Strengberg & Co. Det var dock 1910-talet som blev de stora uppgifternas decennium och då skapade Grut sitt konstnärligt mest betydande verk – Stockholms stadion.

År 1909 kontaktades han av en av svensk idrotts förgrundsgestalter – överste Victor Balck – för att utreda frågan om byggnader för de Olympiska spelen som Balck plane-

forts. sid. 24

forts. från sid. 11

rade att få till Stockholm 1912. När det blev klart att Stockholm skulle få Olympiaden fick Grut beställning på en närmare utredning.

Först hade man tänkt sig en relativt enkel och billig arena i trä, men Grut utarbetade också ett projekt i sten vilket han med Överintendents-ämbetets hjälp lyckades driva igenom. På hösten 1910 organiserades arbetet och i november samma år sattes bygget igång och var till största delen klart under sommaren 1911. Den 1 juli 1912 invigdes Stockholms stadion av en annan idrottsintresserad herre – kung Gustav V.

Anläggningens storlek bestämdes av fotbollsplanens mått och runt planen lades löparbanorna och den hästskoformade läktarbyggnaden med sina avslutande torn. Exteriören gestaltades som en medeltida ringmur i det av de nationalromantiska arkitekterna älskade handslagna teglet från Helsingborgs Ångtegelbruk.

Stadion blev en triumf för arkitekten och betraktas som ett av de främsta exemplen på den nationella svenska arkitekturen.

”Först byggandet i samma fära, släkte efter släkte, ger färdig form. Först rotandet i egen mark ger egen rätt. Det är uppenbart att Stadions mästare besjålats af dessa känslor. Det är nordens medeltid, hvars visa läroord han lyssnat till, det är i vår egen lifslevande medeltida stad Visby, han sugit det manna, som i Stadion gläder oss. Och som ett handslag till hjälp från de gudaborna byggnadsfäderna i det gamla Grekland har den Olympiska idén, återuppstånden, gått upp i denna nordiska byggnad. Vi hälsa denna byggnad, fast jordad i våra fäders mark, ett manligt verk af inhemsk konst”, skrev Ragnar Östberg i sin ansökan av Stadionbyggnaden i *Arkitektur* 1912.

Två tennisspelare möts vid Stadion.

Gustav V och Torben Grut vid invigningen av Stockholms stadion den 1 juli 1912.

1910-talet innebar för Grut, som för de flesta andra av de nationalromantiska arkitekterna, höjdpunkten i arkitektgärningen. Målen var nådda, den nationella arkitekturens ställning var odiskutabel. Det var Grut och hans meningsfränder som fick de stora prestigefyllda uppdragen och med dem följde de privata beställningarna.

Norra Esplanadgatan 7

Ett av Gruts största privata uppdrag var Berga slott utanför Stockholm för konsul Helge Axelsson-Johnson. Slottet som byggdes 1913–15 har drag av karolinsk arkitektur, men fasadmaterialet är tegel och inredningarna bär delvis brittisk prägel. Stucktak och möbler levererades av den engelska firman Maple.

1920-talet blev det sista decennium som Torben Grut verkade som arkitekt och då hade han flera uppdrag för den svenska utrikesförvaltningen. Det främsta projektet var legationen i Helsingfors som Grut arbetade med åren 1920–23.

Svenska staten köpte 1921 ett hus vid Norra Esplanadgatan 7 i Helsingfors. Huset byggdes ursprungligen 1839–44 i empirestil, men byggdes om i den ryska varianten av nyrenässans år 1884. Torben Grut förvandlade det svulstiga hyreshuset till en representativ miljö för den svenska beskickningen. Efter att ha prövat flera olika gestaltningar av fasaden stannade han för den Tessinska barockens formspråk som han ansåg mest lämpat att representera Sverige i Finland.

Bland övriga arbeten märks Sveriges hus i Rio de Janeiro och projekt för legationer i Tokyo och Moskva. Vid den här tiden gick Grut över till ett mer klassicistiskt formspråk där de nationella förebilderna fortfarande kom till användning, som till exempel i Helsingforsambassaden, vars exteriörformning inspirerats av Stockholms slott.

Torben Grut ställde stora krav på sig själv och arbetade hårt och intensivt med alla sina projekt. Till slut orkade han inte längre med den press han utsatte sig för och i början av trettioalet blev han tvungen att göra ett avbrott i sitt arbete – ett avbrott som kom att bli definitivt.

Staffan Nilsson

Prenumerera på SFV KulturVärden

Mot en expeditions- och portoavgift på 200:- får du 4 nummer av SFV KulturVärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.